

JAUME CONESA,

UN MONTBLANQUÍ IL·LUSTRE DEL SEGLE XIV
I LA SEVA APORTACIÓ A LA LLENGUA
I LITERATURA CATALANES (1313?-1375)

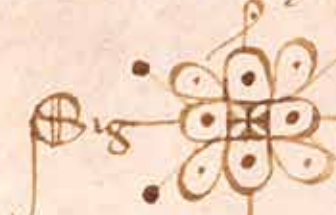
El carrer de Riber de Montblanc, que va des del portal de Riber –probablement el més espectacular dels que travessen les imponents muralles de la vila– fins al carrer Major, la via que des del migdia discorre fins al nord de la població, és dels més transitats. A la seva meitat, a la banda esquerra quan hom es dirigeix cap al centre, s’hi troba una petita travessia que des de l’any 1910 duu el nom de carrer de Jaume Conesa, amb una doble retolació en català, la de la Segona República, que no fou traduïda al castellà en temps del règim franquista, i una de més moderna feta en aquests darrers anys. De ben segur que la dedicació d’aquesta curta travessera a Jaume Conesa fou obra de l’historiador i polític montblanquí Joan Poblet i Teixidó (1877-1918), coneixedor de la personalitat eminent de Conesa; per aquells anys R. Miquel i Planas treballava en l’edició de la seva obra, la traducció de les *Històries Troianes* de Guido delle Colonne, que va veure la llum l’any 1916.

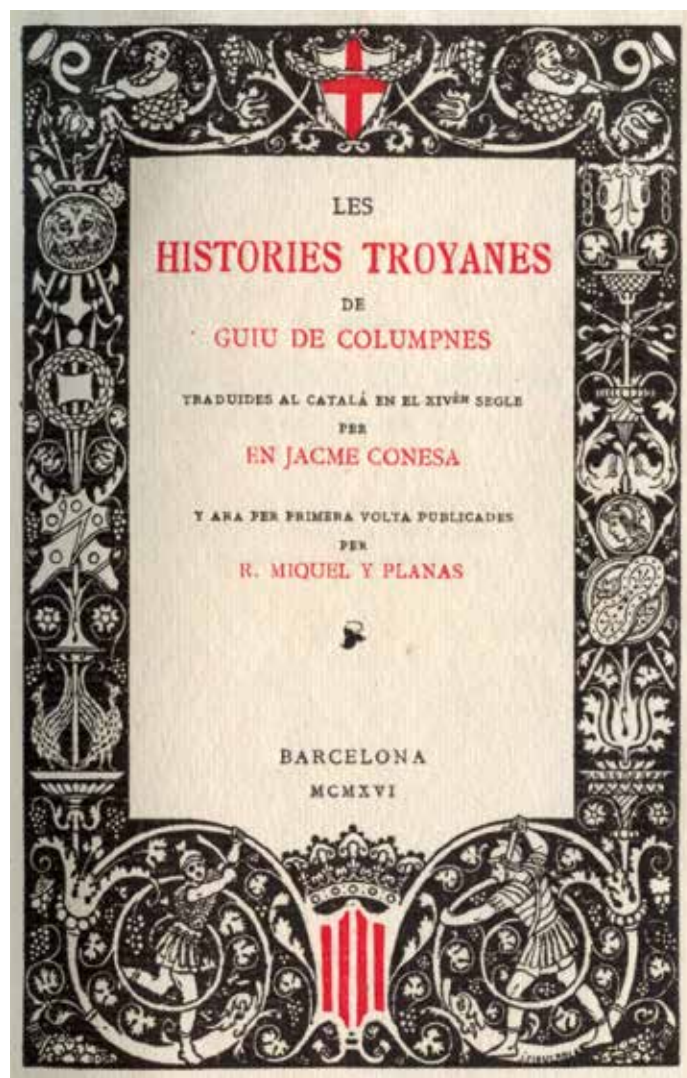
Josep M. Sans Travé · Exdirector de l’Arxiu Nacional de Catalunya i Acadèmic

« Document redactat a Barcelona el 21 de juliol de 1359, on apareix la signatura de Conesa en qualitat de secretari del rei. ACA, O.M., Gran Priorat de Catalunya, carpeta 26, perg. 36

Notunt vnusi q ego bnares d'vhnellio miles z legu doctor Illustrissimi Regis Aragon consi-
liaris z bhesauraris Confiteor z i vitare recognosco vob venabili Petro d cartassona Cui p lorde
dno loci Gpelunc talue me huisse z recepisse a vob illos octo mill sol barchm p quoz pretio
Ego velut procurator da dmi Regis vendidi vob z vris ppetuo munu z mixtu impium z omnadam
aliam iudicacione dno dno Regi pntente si do loci Gpelunc talue pur i iustro ipio vendidatis
xiiij die pntis mēsis July ante not Jufra pign gfo laris continet Unde renuncians
exceptioni no numate z no hite pccue idoli facio vob d dno octo mill sol pntis apochu
d recepto. Qd est actu ^{barba} xxi die July Anno a nat domini millo Trecentesimo Cum
quagesimo Nono sctū bñ d'vhnellio Thpary pda Cui he firimo.

Testes huius rei sunt bnares barchm not z Guillelm casouy d' Cuncate
barchm

Bis num mei Jacobi Conesa Secretarij da dny Regis eiqz nūte nor
pū p tota sum i dnoem eadem e pmissis pū fū eiqz strubi fer
z clausi. z supponit i viij linea vbi dē barchm i.

Històries Troianes. Obra de Guido delle Colonne, traduïda al català per Jaume Conesa al segle XIV. Primera edició, publicada per R. Miquel i Planas el 1916

Fins a l'edició, doncs, d'aquesta traducció, el nom de Jaume Conesa no havia estat gaire esmentat en els treballs i històries de la literatura catalana ni tampoc en les relacions d'escriptors, de manera que no en fa esment Fèlix Torres i Amat de Palou en la seva obra *Memorias para formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, publicada l'any 1836, ni tampoc altres autors posteriors d'aquest segle destaquen l'especial aportació del montblanquí en la configuració i enriquiment, en la seva qualitat de precursor de l'humanisme, de la nostra llengua. En canvi i per contra, els estudiosos de la llengua i literatura catalanes del segle XX i actual esmenten el nom de Conesa i valoren molt positivament no només els treballs de recerca sinó també els corresponents manuals.

Família, naixement i formació

La crema i destrucció -degut a les guerres que des de l'època medieval han trasbalsat la vila-, de bona part de la documentació que conservava que procedeix de les institucions que havien arrelat en el territori gràcies a haver esdevingut un destacat centre administratiu

-municipal, de la vegueria, de la batllia, notarial, judicial i parroquial i arxiprestal, entre les més importants- no permet conèixer-ne els aspectes més bàsics del parentiu del nostre personatge, així com tampoc les activitats professionals i vitals d'ell mateix i dels seus familiars que sense cap mena de dubte en deixaren rastre en la documentació notarial de la seva època, també perduda.

La informació sobre Conesa l'hem trobat principalment en la seva etapa a la Cancelleria Reial de l'època de Pere III el Cerimoniós on consta que hi treballà des de 1342 fins a la seva mort l'any 1375, és a dir, al llarg de trenta-tres anys, on començà com a "escrivà de manament", el càrrec més baix, i assolí ben aviat el de "secretari reial" l'any 1355, càrrec ja d'especial confiança amb el monarca, per acabar amb el de cap de l'escrivania reial, amb el nomenament l'any 1364 de "protonotari", que va exercir fins a la seva mort.

Al costat d'aquesta informació derivada de la seva tasca oficial, hem aconseguit altres notícies de Conesa en la documentació de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem per la relació que va tenir amb la comanda de Barberà, de la qual aleshores era responsable fra Guillem de Guimerà -amb qui va coincidir en diverses ocasions a la cort reial, atès que el frare fou un bon col·laborador del Cerimoniós del qual com el mateix Conesa en fou conseller àulic-, i amb la comanda de l'Espluga Calba, que pertanyia al dit orde a partir de 1408, però que amb anterioritat al 8 de gener de 1368 el seu castell i terme havia estat adquirit per Jaume Conesa. Aquest patrimoni garriguenc havia passat al seu fill Gabriel Conesa, i aquest el va vendre el 1379 al mercader de Falset Berenguer Gallart: és precisament en aquest document, en què enregistra la compravenda, on hem trobat més notícies familiars sobre el nostre biografiat.

Informa que Jaume tenia un germà, Berenguer, que vivia a Montblanc, al qual nomenà marmessor del seu testament, i també que, a més de l'esmentat Gabriel, que era l'hereu, tenia altres dos fills, Jaume i Francesc. Altra documentació assabenta que estava casat amb Isabel Messeguer, que el sobrevisqué, filla i hereva de Bernat Messeguer, rellevant mercader barceloní. Un membre d'aquesta família, Arnau, adquirí l'any 1324 a Sibilla d'Anglesola el castell de Solivella, que mantingueren fins al final del segle XIV. Potser aquesta circumstància va afavorir la coneixença entre Jaume i Isabel. Se sap també que Jaume Conesa estava emparentat amb els Tèrmens, concretament Francesc, adscrit a l'administració del veguer de Montblanc i del qual no podem esbrinar el parentiu -potser un oncle, en qualitat de germà de la seva mare-, i el fill d'aquest, Jaume, oficial de la tresoreria del duc, que és citat com a oncle de Gabriel Conesa. Un tal Joan de Tèrmens, jurisperit de Montblanc -potser l'avi matern-, li deixà un violari d'una renda anual de 66 sous i 8 diners que satisfien les monges de Vallbona i que havia comprat l'any 1346.

Conesa degué cursar els seus estudis de primeres lletres i de perfeccionament humanístic a l'escola que depenia de la universitat o potser de les que estaven annexes a la parròquia de Santa Maria o al convent de Sant Francesc, en el cas que hagués existit. Es pot afirmar, però i malgrat que tampoc en disposem del document acreditatiu, que la seva formació professional com a escrivà la realitzà a l'oficina notarial que depenia del rector de Montblanc com a notari públic de la vila,

El Pla de Santa Maria. Vila en la qual Jaume Conesa va exercir de notari. Portalada de l'església de Sant Ramon (s. XIII) © Fotografia: Maria Rovira

que en aquesta època era Andreu Contijoc (1329-1356). Fou aquí on rebé els ensenyaments de llatí, llengua que dominà notablement, i també de català, les dues llengües que li serviren per progressar singularment en la seva carrera fedatària i cancelleresca.

Jaume Conesa, escrivà, notari de la vila i notari reial

A l'oficina notarial de Montblanc, juntament amb d'altres joves, Conesa aprengué l'"art de la notaria" a través dels llibres sobre "Ars dictandi" -manuals de retòrica epistolar que ensenyaven a redactar cartes en llatí- i del maneig dels "formularis notarians" i practicà l'elaboració dels documents, de manera que ben aviat deuria destacar com a escrivà per la seva acurada escriptura i la bella redacció dels instruments que se li encomanaven. Tal com preveia la normativa sobre l'exercici de la professió notarial, quan Conesa arribà a l'edat de vint-i-quatre anys, a començament de l'any 1337, passà la primera prova davant el batlle reial de la vila i quatre prohoms, entre els quals deurién haver també notaris en exercici, que certificaren la idoneïtat de l'aspirant. Si bé el 14 de març de 1338, encara Conesa exercia el seu ofici a Montblanc, tot autoritzant un document en qualitat de "notari públic de Montblanc pel rector Andreu Contijoc" que feia referència a la concessió de les aigües de Cent Fonts i del torrent de Montoliu en favor de la universitat de la vila per part de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, el dia 20 d'abril del mateix any, quan rep la comunicació de notari reial, aquesta especifica que "habita a Santa Maria del Pla".

No sabem per quin motiu Conesa abandonà l'exercici de notari substituït de Montblanc per passar a Santa Maria del Pla a exercir de notari d'aquesta població, on, a més, es degué preparar per aconseguir una ampliació de la seva competència de fedatari: la de "notari reial per tots els regnes i terres del monarca català" que l'autoritzava a actuar en tots els dominis del sobirà català. Aquesta facultat l'aconseguí superant una altra prova a la Cancelleria Reial, on fou examinat pel canceller o vicecanceller, altres alts oficials de la cort i també d'alguns notaris de l'escrivania reial. Posteriorment, la seva introducció en aquest organisme reial la facilità probablement el conseller i tresorer del monarca, el tarragoní Bernat d'Olzinelles, que apareix en el document de concessió de la titulació. Fou també aquest noble a qui s'emportà Conesa a la Cancelleria on exercí d'escrivent seu a la tresoreria del rei.

Jaume Conesa a la cort de Pere III el Cerimoniós (1342-1375). Primera etapa: escrivà de manament

De la mà de Bernat d'Olzinelles, Conesa passà a Barcelona a treballar com a simple notari en qualitat d'"escrivà de manament" a la Cancelleria reial, adscrit inicialment al servei de la tresoreria, on està documentat a partir de l'estiu de 1342, per passar ja l'any següent a ser un dels escrivans més destacats de l'oficina i a elaborar els documents que li manaven el mateix monarca, la seva esposa la reina, altres membres del seu consell i dignataris de la cort.

Pere III el Cerimoniós. Jaume Mateu / Gonçal Peris. València, 1427. Pintura al tremp. © Museu Nacional d'Art de Catalunya

El montblanquí destacà ben aviat per la seva extraordinària capacitat notarial que plasmà en els documents que redactà per l'elegància de la redacció dels textos en llatí, català, aragonès i castellà. La seva responsabilitat i eficiència, d'altra banda, foren premiades pel Cerimoniós el 23 d'abril del 1352, al cap d'una dècada de servei a la cort, amb el nomenament de receptor del dret del segell, és a dir, de la gestió dels ingressos de la Cancelleria, que procedien dels pagaments dels documents que a petició dels particulars s'elaboraven en aquest organisme, dels quals es pagaven els salaris i retribucions de tot el personal que hi treballava. Aquest càrrec administratiu i econòmic era de molta confiança i, així mateix, de molta responsabilitat per part de qui l'exercia i suposava un salari d'uns 5.000 sous anuals, que a l'època representava un sou apreuat. Si aquest salari ja representava un ingrés important per a l'economia familiar de Conesa, sovint el monarca hi afegia altres retribucions per premiar l'eficàcia i bon servei del seu escrivà.

Segona fase a la Cancelleria Reial: secretari de Pere III el Cerimoniós (1355-1364)

El rei Pere fou un personatge, entre d'altres aspectes, que ha passat a la història per la seva meticulositat i cura per l'orde i l'organització, preocupació que afectà fins i tot la seva casa i cort. Al respecte manà la traducció al català de les *Leges palatinae regni Maioricarum*, que vigien al regne de Mallorca i que estatuí a la cort de Barcelona vers l'any 1344, segons la traducció que en feu el seu secretari Mateu Adrià, que,

segons alguns autors, obtingué la col·laboració de Conesa. La normativa reial fixava que “dos notaris bons e sufficients al ofici de secretaria sien diputats qui a nos letres secretes scriven e totes les scriptures les quals ab nostre secret segell deuen ésser segellades”. Era tan rellevant i de confiança la seva tasca que el monarca manava que els dos secretaris assistissin fins i tot en els consells reials perquè prenguessin nota de les disposicions que s'hi acordaven i després n'elaboressin el corresponent manament o document, que, d'altra banda, no havien de mostrar a ningú, llevat del camarlenc o una altra persona que autoritzés personalment el monarca. I, atesa la seva confidencialitat, corresponia als secretaris copiar els escrits en els corresponents registres secrets de la cancelleria. Havien de ser tan propers al monarca que “la un de ells almenys de necessitat dins nostre hostel en loch covinent per tal que si necessitat s'esdevenia a escriure qualque sia hora haver puscam jaga”. El monarca considerava tan necessària la seva presència i tasca que decretà: “volem encara que de nostra cort no s'absenten en nul·la manera sinó obtinguda de nos special licència.”

Aquesta nova responsabilitat dins la Cancelleria Reial suposà per a Conesa un contacte constant amb el rei Pere, a qui acompanyà tant a la cort com a arreu on anava, sempre al seu costat prenent les notes convenients per redactar després els corresponents documents, cartes o manaments, adreçades a la reina o als seus fills i altres parents, als nobles del país, a les universitats, als pontífexs, al metropolità de la Tarragona, als bisbes, capítols, abats i eclesiàstics prominents.

L'actuació de Conesa en la guerra contra Castella (1356-1375)

Especial interès tingueren en aquesta època els documents que el secretari Conesa confeccionà amb motiu dels acords de col·laboració del pretendent del tron castellà Enric de Trastàmara en la guerra que el Cerimoniós suportava amb Pere I el Cruel de Castella. Aquest enfrontament bèl·lic fou promogut i iniciat pel monarca castellà el qual pretenia recuperar els territoris musulmans que arran de la conquesta catalana havien passat al regne de València, i també influïren les disputes que ambdós sobirans mantenien a causa de la utilització de les pastures del Sistema Ibèric entre els seus respectius vassalls.

El conflicte motivà la intervenció d'altres regnes estrangers: Castella obtingué el suport d'Anglaterra, mentre que Catalunya ho tingué de França. En aquest darrer cas, Conesa es trobava als costats dels procuradors dels sobirans català i francès el 8 de gener de 1356, al voltant de Carcassona, redactant els pactes de mútua col·laboració i el 17 d'abril del mateix any, a Sant Mateu, el secretari reial redactava l'instrument pel qual el Cerimoniós ratificava els acords anteriors. El 13 de maig de l'any següent de 1357, trobant-se el monarca català a Magallón, al Camp de Borja, l'acompanyava el seu fidel secretari, que redactà les cartes que el Cerimoniós trameté a Pere el Cruel per les quals es comprometia per tal de signar la pau, entre d'altres aspectes, a retornar-li els castells que li havia pres i ocupat.

En el mateix lloc, al cap d'uns dies, el 17 del dit mes, Conesa redactava els poders perquè el conseller reial Bernat de Cabrera es reunís a Tudela amb els ambaixadors castellans per tal de signar la tan desitjada pau.

Document redactat a Montblanc en el convent de framenors el dia 21 de desembre de 1342. Conesa es titula “escritor del rei” i notari públic per tota la seva terra i domini. ACA, O.M., Gran Priorat de Catalunya, carpeta 102, perg. 80

Aquesta etapa de lluites armades, d'amenaques d'incursions castellanes en territori català, de fortificació de ciutats, viles i monestirs reials, d'acords militars i de pactes polítics, que culminaren en els corresponents temporals i definitius tractats de pau, fou viscuda intensament per Conesa, el qual, des de la Cancelleria o del lloc on es desplaçava el monarca, escrivia als seus ambaixadors o legats i també bona part dels acords pacificadors. D'altra banda, Conesa escriví bona part de les cartes adreçades als responsables militars catalans per manar-los les seves actuacions en aquests sentit i també les que anaven dirigides als oficials reials o responsables de poblacions de cara a organitzar-ne les defenses davant els possibles atacs castellans, com ara la construcció de noves muralles capaces de contenir els embats enemics. I, així mateix, Conesa redactà les missives als seus procuradors davant d'altres monarques per tal d'obtenir-ne el suport militar o, en tot cas, evitar-ne la intervenció en favor del rei castellà, com ara amb els reis de Granada i de Navarra.

Tercera fase de Conesa a la Cancelleria Reial: Protonotari o cap de l'escrivania del monarca (1364-1375)

La tasca del protonotari, el tercer membre en l'escala jeràrquica de la cort, estava definida i regulada a les “Ordinacions” promulgades pel Cerimoniós vers l'any 1344, car fixava que persones lletrades i suficients segellessin les cartes que sortien de la cancelleria prèviament havent fet “correcció e esmena de aquelles si en bella retòrica e bon

llatí e juxta lo nostre estil seran corregidores per una bona persona de feultat aprovada e almenys en sciència gramatical bé instruïda”, i que, a més, “tinga los nostres segells e la bulla tenga, salvant lo segell secret, lo qual per los nostres camarlengs tenir havent declarat”. Fixen les Ordinacions, així mateix, que el protonotari faci registrar totes les cartes que hagin de sortir de la cancelleria, tot i que abans les haurà de supervisar.

El Cerimoniós nomenà Conesa per a aquest ofici dins la seva escrivania per mort de Mateu Adrià, que exercí aquest càrrec entre 1355 i 1365, i, igualment que el seu company Conesa, representà un dels impulsors de l'estil cancelleresc en la prosa catalana, ja que havia fet aportacions destacades de traduccions d'obres en altres llengües al català, com les ja esmentades *Leges Paletinae* del regne de Mallorca, que traduí del llatí, i *les Partidas* d'Alfons X el Savi, que no pogué acabar de traduir del castellà perquè li sobrevingué la mort abans d'acabar.

Malgrat que la tasca principal del protonotari implicava el control de totes les escriptures que sortien de l'escrivania del monarca i no la redacció de les cartes, manaments i altres instruments, Conesa no volgué deixar absolutament el seu ofici notarial, de manera que redactà personalment alguns dels documents relacionats amb temes en els quals havia intervingut abans del seu nomenament com a

Montblanc. Palau dels Marçal i dels Conesa, conegut també com palau Alenyà.
© Fotografia: Maria Rovira

sos privilegis en favor del secretari reial en la vila de Montblanc, que senyorejà entre 1357 i 1366, aquest darrer any retornà a la corona catalana. En aquest sentit, Enric, el 31 d'octubre de 1359, mentre es trobava a Cervera, "per premiar els serveis que li havia fet i li continuava fent" enfranchia el secretari reial Conesa, "veí de Montblanc", de les obligacions d'host i cavalcades, de les quèsties, talles, serveis i altres exaccions i contribucions que per ell o els seus oficials pogués demanar i obtenir de l'esmentada vila".

No en tingué prou amb aquest privilegi que, al cap de poc temps, el comte castellà, l'octubre de 1364, mentre era a Saragossa, ampliava l'anterior privilegi i l'estenia a tots els seus hereus tot eximint-los de les esmentades exaccions, de manera que si per alguna raó els afavorits haguessin de suportar alguna despesa, el pagament d'aquesta fos bescanviada dels ingressos i emoluments que percebia a la vila. Al cap de poc temps, el rei Pere, el 8 d'abril de 1365, mentre era a Tortosa, "per premiar els serveis que des de feia llarg temps li havia fet i que continuava fent-li" volia ampliar els privilegis que li havia concedit el comte de Trastàmara de manera que els confirmava, els lloava i els ratificava i els ampliava tant a ell com als seus descendents, tan masculins com femenins, tot eixamplant-los a les propietats i béns que posseís en el cas que hi tingués residència o habités en algun altre lloc dels seus dominis, de manera que si haguessin de contribuir en alguna quantitat de diners, aquests s'obtinguessin dels ingressos que el sobirà tenia en aquell lloc.

Jaume Conesa i Montblanc

Jaume Conesa tot i exercir una tasca rellevant a la cort del Cerimoniós a la capital del Principat no es va deslligar mai de la seva vila natal, a la qual quan les seves obligacions li ho permetien s'hi arribava. Així mateix, aprofitava les visites i estades del monarca per acompanyar-lo en la seva qualitat de secretari o protonotari.

Va tenir residència a la vila, segons alguns autors va habitar a l'anomenat Palau Alenyà, i probablement va adquirir també un mas al terme de Montblanc, entre el de Prenafeta i el riu Anguera, on degué residir ell i la seva família alguna temporada i també consta que va ocupar-lo el seu fill Gabriel i la seva esposa Margarida, després de la mort del pare i sogre, respectivament.

Per privilegi del comte de Trastàmara, Conesa restà exempt de pagar contribucions per les seves propietats i família al municipi, exoneracions que després va confirmar i ampliar el rei Pere. Aquest darrer, a més, per palesar externament la salvaguarda amb què emparava les propietats del seu secretari i protonotari manà als seus oficials a Montblanc que hi possessin penons reials, com si fossin béns del monarca.

protonotari, un dels quals afectava la seguretat dels regnes del Cerimoniós, com era la guerra contra Castella (1350-1369) i els suports que necessitava, concretament els pactes amb el comte de Trastàmara. Bona part de la documentació relativa a aquest aspecte, sobretot la més política i militar, fou redactada per Conesa, primer com a secretari reial i després també com a protonotari.

Entre els acords que se signaren per aconseguir-ne el suport i col·laboració militar entre Enric de Trastàmara, pretendent al tron de Castella -que aconseguirà després de la batalla de Montiel (14 de març de 1369), on va matar el seu germanastre el rei Pere I el Cruel de Castella- el sobirà català va concedir, a més de diverses quantitats de diners, les viles i les seves rendes de Tàrraga, Vilagrassa i Montblanc, al principat de Catalunya, a banda d'altres als regnes d'Aragó i València. La majoria dels documents relatius a les negociacions i pactes entre el Cerimoniós i el comte castellà foren redactats per Conesa, el qual, a més, sovint concertava personalment elements de pacte amb el Trastàmara.

Aquesta relació professional propicià el naixement d'una amistat que es plasmà en la concessió per part del comte castellà de diver-

Montblanc. Antic convent de la Serra. © Fotografia: JM Rovira / Cultura i Paisatge

La situació econòmica del municipi a la segona meitat del segle XIV degut les despeses que implicaven les grans obres que es dugueren a terme en aquesta època, principalment l'enorme cost que suposà la construcció de les muralles i les sovintejadades contribucions que reclamava el Cerimoniós per fer front a les guerres en les quals estava immers, a banda d'altres despeses a les quals havia de fer front la universitat de la vila, propicià les queixes dels jurats pels privilegis de Conesa i la seva família que suposaven una minva dels ingressos municipals. Conesa, "sense derogació dels privilegis concedits a la vila, estava disposat a contribuir a suportar els càrrecs de la població", de manera que arribà a un acord amb els jurats d'aportar una quantitat de diners en concepte de cooperació a les obligacions econòmiques de la vila, acord que va aprovar el Cerimoniós el mes de juny de 1366.

Com a escrivà de la Cancelleria Reial, tingué interès a redactar els documents que sortien d'aquest organisme i anaven adreçats als jurats, prohoms o universitat de la vila que fossin positius i evità aquells que al seu criteri eren desfavorables. També participà en l'elaboració, quan fou requerit, de documents relatius a la vila, com fou el cas del rector Pere Gil, que el mes de maig de 1359, li va enco-

manar la redacció de l'acta d'informació dels miracles de la Mare de Déu de la Serra, que, tot i haver-la començat el 22 de maig de 1359, no pogué continuar perquè els assumptes de la cort l'allunyaren de la vila, o també de personatges de la contrada, com el document redactat per Conesa el 10 de setembre de 1366 que enregistrava l'època que Meties Gener, habitant de Montblanc, va fer en favor d'Arnau de Cervelló, senyor de Vallespinosa. També, atesa la seva fama de persona equànime i imparcial, fou designat per fra Guillem de Guimerà, comanador de Barberà, a començament de 1367, perquè jutgés arbitralment el cas que l'enfrontava amb el castlà de Montbrí, lloc de jurisdicció del seu orde, sobre el drets feudals que hi posseïa el vassall.

D'una manera especial, Conesa redactà bona part dels documents que sortien de la Cancelleria Reial i s'adreçaven als oficials reials o a la universitat montblanquina per tal de solucionar problemes que afectaven el monestir i monges de la Serra.

Un dels assumptes de major rellevància per al futur de la vila en què va participar Jaume Conesa fou el relatiu a la reforma del municipi montblanquí l'estiu de 1368, quan ja havia assolit com a proto-

Segell major de Pere el Cerimoniós (1343-1344). Real Academia de la Historia

notari la categoria de conseller reial. Pere el Gran va crear el municipi el 1284, basat en l'elecció d'un executiu integrat per setze jurats per part dels caps de família, distribuïts en tres mans: la major -sis representants-, la mitjana i la menor -cinc representants cada una-, que responien a la seva professió i la capacitat econòmica, i un Consell General compost per tots els esmentats caps de família, que quan es reunien tots ultrapassaven quatre-centes persones, circumstància que propiciava sovint acalorats enfrontaments entre els representants de les diverses mans. Per evitar-ho el Cerimoniós reformà aquest consell general i el reduí a cinquanta persones que, a més dels jurats ja esmentats, l'havien d'integrar altres trenta-quatre persones, catorze de la mà mà major i deu per a cada una de les dues mans restants. El document que enregistra aquesta reforma municipal fou redactat per Conesa i cal suposar que deuria contribuir amb el coneixement que tenia de l'organització municipal de Montblanc en la disposició que adoptà el sobirà.

El seu afecte per la vila restà també plasmat per la creació l'any 1359 del benefici de Tots Sants a l'església de Santa Maria.

L'ascens social: Jaume Conesa, senyor de l'Espluga Calba (8 de gener de 1368-1375)

Jaume Conesa havia assolit un paper important a la cort de Pere el Cerimoniós de manera que havia aconseguit, sobretot com a secretari i protonotari del sobirà, esdevenir un personatge d'una alta categoria social del país. A la casa del príncep s'havia relacionat amb el bo i millor dels eclesiàstics, els nobles, els representants de les ciutats i viles del principat de Catalunya, dels regnes d'Aragó, València i Mallorca i també en alguns moments concrets professionalment havia fet gestions amb els sobirans de Castella, Navarra i Granada. Així mateix, el montblanquí formava part del grup selecte més íntim, com a conseller, del govern dels estats i dominis de Pere el Cerimoniós. Havent arribat a cotes tan altes de prestigi, només li mancava un grau en l'escalafó social, el de noble, que va obtenir a través de l'adquisició d'una jurisdicció, la del poble de l'Espluga Calba l'any 1368. Seguia l'exemple d'alguns pròcers del país que, havent amassat importants fortunes a través del comerç o de disposar de càrrecs administratius o polítics rellevants, culminaven la seva categoria social amb la compra d'una jurisdicció o d'un castell.

El castell de l'Espluga Calba no estava gaire lluny de Montblanc, formava part de la seva vegueria, i era prou conegut de Conesa perquè havia intervingut en les negociacions per vendre la jurisdicció i

la seva recuperació uns anys abans. Conesa actuava com a notari del tresorer del rei Bernat d'Olzinelles. En efecte, el pròcer lleidatà Pere de Carcassona havia comprat aquest castell, el poble i terme l'any 1350 pel preu de 115.000 sous barcelonesos al monestir de Vallbona -que li havia donat el rei Jaume I l'any 1251- i al cap de pocs anys, el 1359, havia adquirit per 8.000 sous barcelonesos de Pere el Cerimoniós "el mer i mig imperi i l'omnímoda jurisdicció", que feia del lleidatà el senyor eminent del poble, talment com a senyor feudal. Al cap de poc temps, però, sembla que al monarca li va doldre alienar les jurisdiccions de manera que va delegar en el seu tresorer i el seu secretari perquè gestionessin amb el Carcassona la possibilitat de recuperar-les pel mateix preu que les havia venut.

Aquestes negociacions comportaren que Conesa passés alguns dies a l'Espluga Calba, de manera que degué interactuar amb el rector i els grups més actius de la població, amb alguns dels quals deuria alternar i fins i tot adquirir una certa coneixença de la gent i del terme. No estranya, doncs, que quan es donés l'oportunitat, Conesa estigués en disposició de comprar el castell, poble, lloc i terme de l'Espluga Calba, pel preu de 5.000 lliures barcelonines o 120.000 sous, fet que va esdevenir el dia 8 de maig de 1368. La disponibilitat econòmica de Conesa deuria ser molt bona perquè el 12 de novembre del mateix any, els Carcassona reconeixien mitjançant època de pagament que havien cobrat el preu que en diverses tongades el protonotari havia ingressat a llur favor a la taula de canvi dels banquers barcelonins de Bernat Bertran i Pere Descaus. El mes de maig d'aquest mateix any de 1368 per palesar la seva predilecció i agraïment al seu protonotari pels serveis professionals que li oferia, a banda de confirmar l'adquisició de l'Espluga Calba, posava sota la seva especial protecció el seu castell, que estenia a totes les altres propietats que posseïa a Montblanc i als seus entorns. Perquè fos ben visible aquesta especial protecció, el Cerimoniós manà al seu veguer de Montblanc que posés penons reials a totes les propietats de Conesa en la seva circumscripció.

Els problemes de Jaume Conesa amb Berenguer d'Anglesola arran de la possessió de les rendes de Preixana per compra al monestir de Vallbona (inici de 1375)

Conesa coneixia les dificultats econòmiques que per aquesta època patia el monestir de Santa Maria de Vallbona i la necessitat de numerari per les ampliacions i construccions que dugueren a terme les tres abadesses Anglesola -Berenguera, Sibil-la i Saurena- que dirigiren el cenobi entre els anys 1348 i 1392. Probablement per ajudar la comunitat Conesa comprà les rendes que el monestir posseïa a Preixana. Això l'implicà amb els problemes que els seus habitants tingueren amb el noble veí Berenguer d'Anglesola el qual, segons informació de l'abadessa al monarca, molestava injustament els preixanencs. El monarca va atendre favorablement les queixes de l'abadessa Berenguera d'Anglesola, parenta del trencador de la pau i concòrdia, de manera que el Cerimoniós per solucionar el tema, el 7 de gener de 1375, escriví al seu vassall Berenguer d'Anglesola tot reprovant-li les seves actuacions a Preixana, atès que tant el lloc com els seus habitants, pels privilegis concedits al monestir com a Conesa, es trobaven sota guarda i protecció reial, de manera que no podien ser guerrejats ni desafiat i, a més, perquè les monges

Tomba reial de Pere III el Cerimoniós i Elionor de Sicília. Església del monestir de Santa Maria de Poblet. © Fotografia: Josep Borrell Garciapons

eren persones religioses destinades al servei de Déu, i perquè Conesa “era el seu especial servidor i conseller i el seu protonotari, constituït personalment al seu servei, de manera que qui li fes ofensa a ell o als seus béns i drets s’havia de considerar que les feia al monarca”. Per aquestes raons, el rei manava a l’Anglesola que cessés en les hostilitats i amenaces i evités fer cap damnatge als habitants de Preixana. Així mateix, el rei manava al veguer de Tàrraga o al seu lloctinent que a través d’un saig fes portar aquesta ordre al seu destinatari.

D’altra banda, el Cerimoniós, coneixedor de les capacitats militars del seu vassall, manava als veguers de Cervera i de Montblanc que, en el cas que la situació ho exigís, ajudessin amb les seves respectives hosts a fer complir les seves ordres, atès que si no ho feia havia de ser considerat trencador de la protecció reial i dels drets i regalies del príncep.

Finalment, el monarca manava al veguer de Tàrraga que, a petició del batlle i homes de Preixana, fes col·locar el penó reial a la summitat del castell per evidenciar la protecció reial i que, així mateix, fes pregonar pels llocs de la seva jurisdicció vicarial el contingut dels manaments reials. Al cap de quatre dies, l’11 de gener de 1375, mentre el monarca era a Lleida, manava a l’esmentat veguer targarí que elaborés un informe detallat sobre l’afer i que li trametés per tal de prendre la decisió més justa al respecte. Li recordava, també, que obligués l’esmentat noble a desistir de les amenaces de manera que en endavant no li arribés al monarca cap altre clam per part dels homes de Preixana en relació amb aquest tema.

Testament i mort de Jaume Conesa (a mitjan 1375). Els seus descendents

La major part de les enciclopèdies, el Diccionari biogràfic històric de Montblanc, la Viquipèdia i les seves derivades, en referència als anys del naixement i la mort de Conesa estableixen erròniament per al primer l’any 1314 i per a la segona l’any 1390. Ja hem avançat

pel raonament corresponent que nosaltres creiem que l’any del naixement s’ha de fixar el 1313 mentre que el de la seva mort fou el de 1375, probablement poc abans de l’estiu d’aquest any.

Tot i que no en disposem del contingut del testament, sabem alguns aspectes de la seva vida privada gràcies al document de venda del castell de l’Espluga Calba feta pel fill més gran, Gabriel Conesa, i també de les possibles disposicions testamentàries. En concret, informa que Jaume Conesa va fer testament, mentre encara treballava a la Cancelleria, el dia 10 d’abril de 1374 davant el notari públic de la ciutat de Barcelona Francesc Corçà. Que tenia tres fills, procreats amb la seva muller Isabel, és a dir, el més gran i potser hereu Gabriel, al qual seguien Jaume, que l’any 1379 tenia setze anys, i Francesc, que en tenia quinze. D’aquests dos darrers no en sabem gran cosa més, llevat que Jaume podia ser el clergue que es té documentat a final del segle XIV a la vila. Del primer, per contra, a l’esmentat any de 1379 tenia entre 20 i 25 anys, i que, així mateix, havia estat designat tutor, juntament amb Berenguer Conesa i Francesc de Tèrmens -que en aquest any ja havia finat-, dels seus germans més petits. Pel cognom Tèrmens suposem que hi degué haver algun parentiu entre l’esmentat Francesc i Berenguer, que consta l’any 1347 com a batlle reial a la vila. Així mateix, ambdós degueren tenir una relació familiar amb Pere de Tèrmens, ja que en els molins que havien estat d’ell, els àrbitres designats pel monestir de Poblet i el municipi de Montblanc havien dictat sentència arbitral el dia 7 de gener de 1353 sobre la utilització del bosc del cenobi per part de diversos habitants de la vila. Entre els testimonis hi constava Jaume Conesa.

Gabriel desposà Margarida Desbosc, filla de Pere Desbosc, un personatge rellevant de la cort del Cerimoniós, del qual fou sotstresorer, i també de la ciutat de Barcelona, del Consell de Cent del qual formà part. Fou la nissaga dels Desbosc una família emparentada amb l’oligarquia urbana dels Gualbes, els Desvalls i els Clasquerí i, a més, adquirí jurisdiccions de castells a l’entorn de la ciutat comtal.

Quan es concertà aquest matrimoni, Gabriel va prometre, sota jurament i homenatge i pena econòmica si no ho complia, a la seva futura esposa que mantindria el domicili a Barcelona i, així mateix, que no el canviaria sense l’expressa autorització del seu cunyat Pere Desbosc, aleshores cambrer del monarca. Sembla, però, que la situació econòmica de Gabriel no era gaire pròspera de manera que el Cerimoniós intervingué perquè el matrimoni passés a habitar a Montblanc, on disposaven de diversos privilegis que els farien evitar despeses i on, a més, exerciria per nomenament reial la responsabilitat de batlle. En conseqüència, també, Pere III anul·lava la promesa feta per Gabriel de no moure la residència de Barcelona i manava als seus oficials que facilitessin la disposició adoptada i especialment s’adreçava al cunyat Pere Desbosc perquè la respectés.

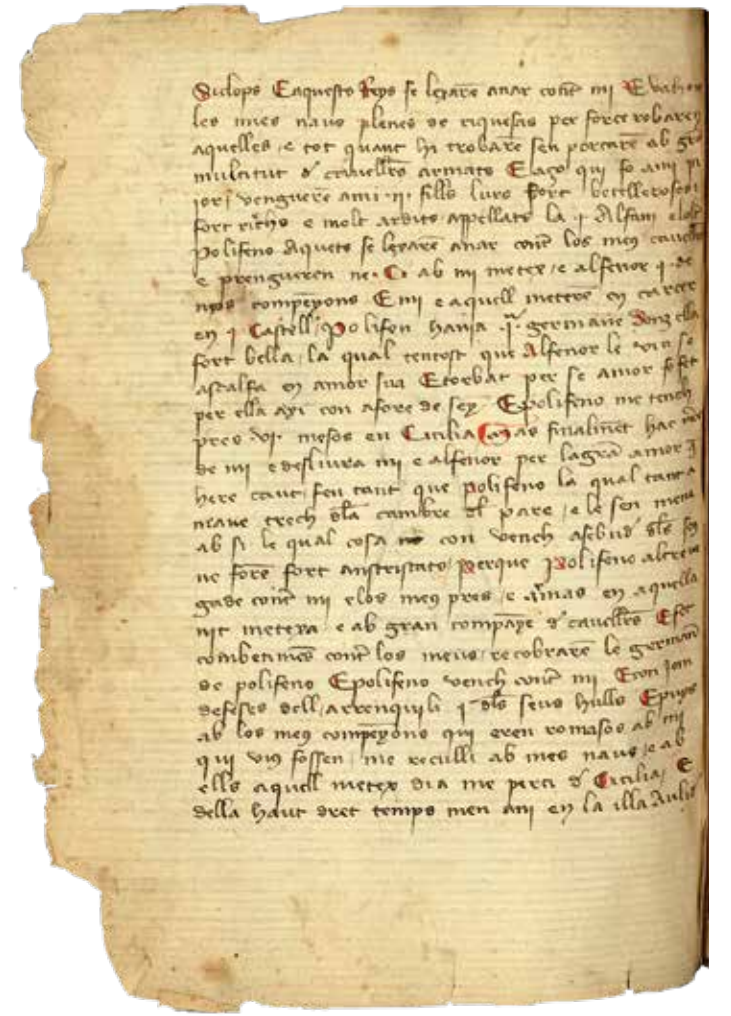
Si, tal com suposem, Jaume Conesa fou un home pacífic i pacificador, diversament deuria ser el seu fill Gabriel, ja que consta que s’havia barallat amb la família dels Montoliu, una nissaga rellevant de Tarragona i el seu Camp, i que hagué d’intervenir per posar les paus el Cerimoniós, el qual fins i tot hagué de manar al seu veguer de Montblanc l’any 1378 que posés els penons reials als edificis i propietats de Gabriel per tal de garantir la seva salvaguarda.

Gabriel Conesa tampoc pogué mantenir, després de la mort del seu pare, per gaire temps més la possessió del castell de l’Espluga Calba que havia rebut en herència. Tot i els privilegis i exempcions que el matrimoni de Gabriel i Margarita disposava a Montblanc, els seus ingressos no eren suficients per equilibrar les despeses que, agreujada segurament per una excessiva ostentació, havien de suportar. Això, motivà que el 1379 vengués l’esmentat castell al mercader de Falset, Berenguer Gallart i la seva esposa Rumia pel preu de 121.000 sous barcelonesos.

Jaume Conesa, col·laborador en la fixació de la llengua catalana

Conesa destacà, com a membre de la Cancelleria de Pere el Cerimoniós, primer com a escrivà de manament i després com a secretari reial i protonotari, per la riquesa del llenguatge tant en el llatí com en el català que utilitzà; és a dir, per la seva bona prosa, el seu lèxic ampli i precís, la bellesa de forma i la filiació classicista. Així doncs, fou un exponent destacat en el prehumanisme o protohumanisme català que caracteritzà els documents que sortien d’aquest organisme i que al cap de pocs anys havia de culminar amb la figura més representativa de l’humanisme català, és a dir, Bernat Metge (1340/1346-1413).

A més, Conesa fou el traductor del llatí al català d’una obra de gran difusió en aquella època titulada *Històries Troianes* i més vulgarment *Lo troià*, escrita pel jurista i poeta italià Guido delle Colonne (1210-1287?). A petició d’un alt personatge català de la segona meitat del segle XIV, l’autor el qualifica de “noble hom e de gran compte”, i alguns autors l’identifiquen amb un tal Pere Sescomes, germà de l’arquebisbe de Tarragona Arnau Sescomes (1334-1346) i, fins i tot, amb el seu company a la Cancelleria, el protonotari Mateu Adrià, a qui va succeir en l’exercici d’aquest càrrec. Com ell mateix explica a la introducció, va començar la traducció el “divendres a XVIII del mes de juny de MCCCLXVII”, i la degué acabar entre la primavera i l’estiu de 1374, ja que el 12 de juliol ja li reclamava una còpia l’infant Joan perquè la volia llegir.

Pàgina de les *Histories Troianes*, del manuscrit del segle XIV conservat a la Biblioteca de Catalunya, ms. 227 (Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes)

Lo Troià tingué un èxit excepcional, i va esdevenir un best-seller medieval com ho certifica el fet que hagin arribat fins a avui nou manuscrits i se’n coneguin trenta-nou atestacions de l’obra, que estigué, d’altra banda, en les biblioteques de papes, reis, prínceps, nobles, mercaders, eclesiàstics i fins i tot menestrals. Així mateix, Joanot Martorell, que també la conegué, la va utilitzar per a la narració de batalles, descripcions i parlaments en la seva obra *Tirant lo Blanc*, màxim exponent de la novel·la cavalleresca en llengua catalana de l’època.

La tasca literària de Conesa no se cenyí només a l’esmentada traducció sinó que, segons alguns autors, participà, igual que alguns notaris de la cort, en altres aportacions destacades com ara les *Ordinacions de Pere III* i la seva *Crònica*, a la qual Conesa pogué contribuir a la part dedicada a la Guerra dels dos Peres atès que en disposava d’un coneixement de primera mà.

En tot cas, la importància literària de la figura de Conesa en les lletres catalanes es pot valorar amb l’excel·lent comentari adjunt de la catedràtica de Llengua i Literatura Catalana de la Universitat de Barcelona, doctora Lola Badia. ■